

Paradigma'nın Gündemindekiler

Kant, Saf Aklın Eleştirisi

N. Berdyaev, Ruh ve Özgürlük

G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları

Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru

M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Hugh J. Silverman, Tekstüaliter

S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş

W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)

Dermot Moran, Fenomenolojiye Giriş

Bryan Magee, Wagner ve Felsefe

Yeni Engizisyonlar

Heretik-Avı ve Modern Totaliteryenizmin
Entelektüel Kökleri

Arthur Versluis

Özgün Adı
The New Inquisitions/
Heretic-Hunting and Intellectual Origins of Modern Totalitarianism
(Oxford University Press, 2006)

Türkçesi
Mihriban Şenses

Editör
Hüsamettin Arslan

Bu kitabın Türkçe yayın hakları **Oxford University Press**'ten alınmıştır ve **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve kompüter dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, Paradigma, İstanbul, Aralık 2014

Dizgi-Mizanpaj
Hülya Aşkın-Bilen

Kapak
Bakış Grafik

Baskı
Emre Matbaa Mücellit San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok K.1 No. 271 Topkapı/İstanbul
Sertifika No: 27170 Tel: (0 212) 612 04 93

ISBN: 978-975-7819-91-2

Paradigma Felsefe Serisi: 61

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Ticarethane Sok.
Üçpınar Hanı No: 21/1 – 34110
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0 212) 528 19 28
Faks: (0 212) 526 81 52
www.paradigmakitap.com
info@paradigmakitap.com

Yeni Engizisyonlar

Heretik-Avı ve Modern Totaliteryenizmin
Entelektüel Kökleri

Arthur Versluis

Türkçesi
Mihriban Şenses

İçindekiler

Teşekkür	XI
Önsöz	XIII
1 Giriş	1
Heresi	1
Heresi ve Engizisyon	5
Czeslaw Milosz ve Tutsak Zihin	8
2 Arketip Engizisyon	15
3 Joseph de Maistre ve Engizisyon	25
4 Juan Donoso Cortés ve Liberal Devletin “Hastalığı”	37
5 Georges Sorel ve Charles Maurras:	
Seküler Devlet Korporatizminin Doğuşu	49
Maurice Barrés ve Charles Maurras:	
Katolisizmin Nasyonalist Vekili	59
Heresifobinin Sekülerizasyonu	67
6 Carl Schmitt, Engizisyon ve Totaliteriyenizm	71
Carl Schmitt ve Erken Modern Batı Ezoterizmi ..	72
Carl Schmitt ve Gnostisizm	76
Sonuçlar	84

7 Komünizm ve Dinin Heresisi	89
8 Eric Voegelin, Anti-Gnostisizm ve Düzene Totaliteryen Vurgu	101
Anti-Gnostisizm Retoriği	103
Voegelinci Engizitörler	115
9 Norman Cohn ve Heretik Avı	127
Yine Avrupa'nın İç Demonları	136
10 Theodor Adorno ve "Okült"	141
11 Bir Başka Uzun, Tuhaf Yolculuk	159
Bir Kez Daha Eski Öcü, "Gnostisizm"	159
Bir Kötülük Salgını!	162
Dijital Devrim	166
12 Amerikan Hinterlandlarında Büyük Tuhafliklar	169
Geç Yirminci Yüzyıl Amerika'sında	
Satanik Panik	171
İllüminatifobi	176
Hristiyan İlluminati	188
13 Amerikan İstisna Hali	195
Seküler Güce Teslim Etmek	198
14 Berdyaev'in Vukufu	207
Dostoyevski'ye Dönelim	209
Berdyaev'e Göre Engizisyonel	
Psikopatoloji	210
Solun ve Sağın Totaliteryenizmi	215
İnsanlığa İhanet	217
Bu, Burada da Olabilir/Vuku Bulabilir	220
15 Sonuç	223
Düzen Olarak Düzensizlik	223

Böhme'nin Kötülük Metafiziği	226
İdeokrasinin Sonuçları	228
Heresi ve Tarih	230
İdeopatoloji Her Yerdedir	232
Mistisizm ve Platon'un Mağarası	236
Seçilmiş Bibliyografya	239
İndeks	253

Teşekkür

Bu kitabın iki bölümünün ilk versiyonlarını yayınladıkları için *Telos* ve *Esoterica* dergilerine teşekkür ederim. Editöryel yorumlar ve tavsiyeleri için minnettarım. Voegelin bölümü *Telos*'ta 2002 yazında, Schmitt bölümü *Esoterica*'da 2004'te yayınlandı.

Bu kitabı yıllardır keyifli ve aydınlatıcı sohbetleri paylaştığımız pek çok meslektaşına ve arkadaşına ithaf ediyorum.

Önsöz

Elinizdeki kitap tümevarımlı entelektüel bir yolculuk; nispeten çok az örneği ya da benzeri bulunan bir entelektüel tarih formudur. En yakın örnekleri –belki de ironik olarak– kendilerine en fazla borçlu olunan, fakat bazen en fazla eleştiri alan çalışmalar ve yazarlardır. Daha önce Oswald Spengler, Isaiah Berlin, John Lukacs gibi şahsiyetlerin ve başkalarının yaptığı genel politik ve entelektüel tarih yorumlarının neredeyse tamamını okudum ve ortaya koydukları şeylerden belirli vukuf lar elde ettim. Entelektüel tarih, eğer tarihe vukuf lar ve zamanımıza ilişkin daha iyi bir kavrayış ortaya koyacaksa bir yoruma, bir tartışmaya ihtiyaç duyar. Geçmişin ufak ayrıntılarına takılıp kalmak ve asla hiçbir sonuca ulaşmamak yeterli değildir – çok daha değerli olan, şeye genel anlam vermek ve bir vakayı anlamlı hale getirmektir. Böyle yazarlara müteşekkirim.

Tezimi inşa ederken tümevarıma dayalı bir incelemeye giriştim: Bir açmazla başladım ve delil toplayarak bu açmazı yavaş yavaş çözmeye çalıştım. Açmazımız yirminci yüzyılın büyük belasından, muhtelif formlarıyla totaliteryenizmin doğuşundan başka bir şey değil. Önceki yüzyıllar, totaliteryanizmde tezahür eden bir şey olarak yirminci yüzyılın barbarlığı gibi bir şeye tanıklık etmemişti. Tarihte ilk kez bi-

reysel özgürlüğe karşı devasa teknik aygıtlar kullanıldı; bu aygıtlar binlerin değil, milyonlarca insanın katlinin sorumlusu haline geldiler. Totaliteryenizmin genellikle yirminci yüzyılda dünyaya neredeyse ex nihilo giren bir şey olarak ele alınması ve az sayıda gerçek öncüle sahipmiş gibi tasvir edilmesi anlaşılabilir. Yirminci yüzyıldaki gulagların, büyük ceset yığınlarının, milyonların kurumsal katlinin, devlet güvenliğinin ve savaşın totalleşmesinin *yepyeni* bir şey olduğu kabul edilmelidir. Bu alanın araştırmacılarının kafasını karıştıran başka bir şey daha vardır: Sağcılar komünizmi totaliteryenizmin en kötü formu olarak tasvir etme eğilimindeyken, solcular faşizmi totaliteryenizmin en kötü formu olarak görürler. Bugün bile komünizmi ve faşizmi, basitçe *totaliteryenizm* diye adlandırabileceğimiz tek bir fenomenin vecheleri olarak ele almak genellikle olumsuz bir şey sayılır.

Fakat, makul şekilde totaliteryen sayılabilecek durumları ne kadar çok incelediysem, genellikle mukayese edilemez ve karşıt sistemler olarak tasvir edilen sistemlerin aslında fiilen işleyiş tarzları itibarıyla neredeyse aynı olduklarına o kadar kani oldum. Gizli polis, gizli tutuklamalar, işkence, göstermelik duruşmalar, kamuya açık itiraflarda ısrar, kamuya açık infazlar, gulaglar (çalışma kampları); veya toplama kampları; (toplama kamplarında insanlar hücre hapsinde ve bazen sonu gelmez “istisna hali” denilen durumda tutulmuştur; bu “istisna durumu” temel insani hakların, minimum düzeyde adil yargılanma hakkının askıya alınması ve iptalidir). Totaliteryenizmin bu karakteristikleri Nasyonal Sosyalist devletlerde de ve Komünist devletlerde de aynıdır. Bunlar totaliter bir devletin operatif “göstergeleri” arasında yer alır; farazi formu ne olursa olsun totaliteryen devletin bu özelliklere sahip olduğu açıktır. Böyle bir devlet “liberal demokrasi” gibi görünebilir, fakat bu göstergelerin mevcudiyeti reel devletin totaliteryenizme meyilli olduğunu gösterir. Totaliteryenizm bireysel insan hakları ihlalini beraberinde getiren total merkezi devlet gücüne ilişkin modern bir feno-

mendir: Totalleşmiş devlette bir iktidardakiler bir de nesneleşmiş yığınlar, yani kurbanlar vardır.

Yirminci yüzyılın ardında bıraktığı kuşatıcı soru şudur: Totaliteryenizm fenomeni aslında nereden doğmuştur? Nazi Almanyası'nın ya da Stalinist Rusya'nın köklerini anlamak için çoğu tarihçinin meyilli olduğu gibi sadece bir ya da iki yüzyıl geriye bakmak yeterli değildir. Totaliteryenizmin gerçek doğasını anlamak için Batı'daki öncellerini daha ayrıntılı şekilde incelemek gerekir. Kaçınılmaz şekilde yirminci yüzyılın en önemli (şeytani) mirası durumundaki, totalleşen devlete yol açan entelektüel jenealoji nedir? Göreceğiniz üzere incelememiz bizi, yalnızca bu tarih sürecini nasıl anladığımız konusunda değil, aynı zamanda bugün hala karşı karşıya olduğumuz tehlikeler konusunda da önemli imaları bulunan bazı beklenmedik sonuçlara götürecektir.

Bu kitabı armağan eden yolculuğa başladığımda, bu yolculuğun beni nereye götüreceğini bilmiyordum. Gerçekten keşiflerle dolu bir yolculuktu bu. Bu yolculuk Eric Vogelin'in anti-gnostik çalışmasını inceleme girişimiyle başladı ve beni bir spiral çizerek önce Carl Schmitt'e, sonra Theodor Adorno'ya ve Joseph de Maistre'ye götürdü; bu spiralin her kavisi eksen konumundaki Engizisyon sorununa, sadece bir kurum olarak değil, çok daha önemlisi Batı tarihindeki kılavuz bir metafor olarak Engizisyonun oynadığı rol sorununa dönüyordu. Bu projenin bir çıkmaza sürüklendiğini düşündüğüm her durumda, her yeni bölüm tarihsel Hristiyanlığın antikitenin son döneminde doğuşundan ortaçağ ve erken modern çağ kanalıyla yirminci ve yirmi birinci yüzyıla uzanan bu entelektüel jenealojinin bir başka boyutunu ortaya çıkardı.

Bana göre karşı karşıya olduğumuz temel sosyo-politik sorun şudur: Totaliteryenizmden nasıl kaçınabiliriz? Totaliter bir devleti mümkün kılan teknik ve sosyobürokratik aygıtlar dünyanın büyük bir bölümünde çoktan yerini almış ve ayrıca dünya nüfusunun büyük bir bölümü yirminci yüzyıldaki totaliteryen bir devlete tabi hale gelmişti: Sovyetler Bir-

liğı'nde ve onun Doğu Avrupa gibi egemenliğı altındaki topraklarda; Çin'de ve onun Tibet ya da Hong Kong gibi haki-miyeti altındaki topraklarda; faşizmin farklı formlarına sahip Almanya, İtalya ve İspanya'da; farklı diktatörlüklerde; ve hatta bir ölçüde totaliteryenizmin emarelerini görebileceğimiz bazen "liberal" addedilen devletlerde. Bir bütün olarak bakıldığında yirminci yüzyıl, nispeten refah ve özgürlük dönemlerinin norm olmaktan çok anomali olduklarını gösteriyor. Totaliter devletin yükselişini nasıl önleyebiliriz?

Totaliteryenizmin doğasını anlamak için nerden doğduğunu ve hangi temel karakteristiklere sahip olduğunu bilmemiz gerekir. Hakikat şudur: Dikkate almakta olduğumuz şey serrin/şeytanın yüzünden başka bir şey değildir ve bu böyle olduğu ölçüde herhangi tekil bireyi ya da kurumu totaliteryenizmin doğuşundan sorumlu tutamayız. Kaldı ki totaliteryenizmin sadece şer/kötü olduğunu söylemek ve onun bu şekilde devam etmesine izin vermek yeterli değildir. Totaliteryenizm fenomeni yirminci yüzyılda Batı'lı bir arketipik form olarak ortaya çıkmıştır ve büyük bir kültürel-dini mirasa sahip şu toplumlarda kök salmıştır: Almanya, İtalya, Rusya, Çin. Bu nasıl vuku bulmuş olabilir? Almanya, Rusya ve Çin'in daha önceki büyüklüklerinden Hitler, Stalin ve Mao kabusları nasıl ortaya çıkmıştır? Açıktır ki totaliteryenizmin yararlandığı bir arketip, insanlığın bazı içgüdüsel ihtiyaçlarına cevap veren bir arketip önceden beri vardır. Okuyacağınız metin bu arketipin ne olduğuna ve nasıl iş gördüğüne ilişkin bir çalışmadır.

Bu arketipin kökleri geç antikite ve tarihsici Hristiyanlığın doğuşundadır. Öncelikle bu konuyu ele alacağız.

1

Giriş

Heresi

Batı düşünce tarihindeki en önemli kavramlardan biri heresy kavramıdır – muhtemelen Hristiyanlığın erken dönemindeki en tanımlayıcı kavram. Heresy etimolojik olarak “seçmek” anlamına gelen Grekçe *hairein* kelimesinin türevidir. Dolayısıyla bir “heretik” seçim yapan, bu nedenle bireysel düşünme özgürlüğünü cisimleştiren ve dolayısıyla en azından kurumsal kilisenin doktrinlerini benimsemeyen kişidir. Bir açıdan, heretik seçen, dolayısıyla olumlayarak varolan kişidir – bir başka açıdan kurumsal kilise kontektstinde aynı zamanda karşı çıkabilen kişidir. Bu anlamda heretikin başka herhangi birinden daha düalist olduğu söylenebilir – çünkü kurumsal bir kilisenin temsilcileri belirli bir doktrinler takımı üzerinde ısrar ettiği ve diğerlerini kabul etmediği ölçüde seçim yapanlar iki dünya ya da alan arasına konuşlanır. Böylece tarihsel kilisenin kurumlaşması heretik olma ihtimali yaratır.

Yine de başka bir model de mümkündür. Doğu’ya, Doğu Hristiyanlığına, hatta uzak Doğuya, örneğin Hindistan,

Çin ve Tibet dinlerine bakıldığında daha çoğulcu modellere rastlanır. Hinduizm –bu terimi kullanabilirsek– çok farklı gelenekleri bünyesinde toplar ve yeni gelenekleri çok iyi bir şekilde absorbe eder. Diğerleri pahasına kurumlaşmış Vedantik, Vedik ya da yeri gelmişken Shaivite, Tantric ya da başka bir doktrini değil, anlaşılması zor bir plüralizm diye adlandırabileceğimiz şeyi buluruz. Hiç kuşkusuz Hint dininin birbirine az ya da çok karşıt duran, fakat yine de yaşamaya ve yaşatmaya eğilimli formları da vardır. Aynı şey örneğin Tibet Budizmi için de geçerlidir. Geniş bir şemsiye altında çok farklı pratikler ve gelenekler varlığını sürdürür ve bazıları diğerlerinden daha dominant olsa da, genel bir arada varolma isteği vardır. Geleneksel Çin de Taoizmin, Budizmin, Konfüçyüsçülüğün ve bazen Maniheizmin ve Nasturi Hristiyanlığının yan yana yaşayabildiği anlaşılması zor plüralizmiyle ünlüdür. Hiçbir gelenek yoktur ki sürekli hakimiyet tesis etmesi ölçüsünde diğer geleneklerin heretik doğasına vurgu yapmamış olsun.

Ancak Hristiyanlık tarihinin nispeten erken döneminde çok farklı bir dinamik oluşum görürüz. Bir yanda Asya din geleneklerinde bulunan modellere yakın plüralist bir model vardır. Bu plüralist model genel olarak “Gnostisizm” diye adlandırılır, çünkü bu modeli birleştiren şey harici/dışsal –kurumsal, tarihsel ve bürokratik organizasyon – değil, içsel bilgi ya da *gnosistir*. Gnostisizmin plüralistik doğası Nag Hammadi Kütüphanesi olarak bilinen ünlü eserler koleksiyonunda apaçıktır. Bu koleksiyonda Platonik, Hermetik, Yahudi ahlakıyla ilgili ve Hristiyan vizyoner metinleri yan yana görürüz. İçsel spiritüel bilgide ya da gnosiste ısrar bu metinlerin çoğunu enforme eder, fakat kesinlikle tümünü değil. Gnostisizm bazen Budizmle ilişkilendirilir ve burada ele aldığımızdan daha fazla benzerlik ve hatta muhtemel daha fazla tarihsel bağlantı vardır. Amaçlarımız açısından en önemli şey şudur: Gnostisizm Hristiyanlığın erken döneminde dominant bir model haline gelseydi Hristiyanlık çok daha plüralist bir gelenek olurdu.

Fakat “the Ante-Nicene Fathers/İznik Öncesi Papazları” – doktrinal meselelerle ilgili kati surette tarihsel Hristiyanlık lehine karar alan İznik Konsülünü önceledikleri için böyle adlandırılıyor – başlığı altındaki yazılar koleksiyonunda açık olduğu üzere sosyo politik spektrumun diğer ucunu görürüz. Gnostikler zor bir plüralizme yönelmişken, Ante-Nicene Fathers/İznik Öncesi Papazları’nın çoğu da birleşik bürokratik, kurumsal ve tarihsel bir organizasyona yönelmiştir. Ante-Nicene Fathers’ın en büyüklerinin – İskenderiyeli St. Clement ve Origen – açıkça bir ortodoks gnosisi içeren plüralist bir modeli destekledikleri doğrudur. Ve yine Clement’in görüşleri yaygınlık kazansaydı, bu model müteakip yüzyılların belki de bütün anti-heretik taşkınlıklarından kaçınan Hristiyan plüralizminin ölçüsü olurdu. Ne yazık ki böyle olmadı. Aksine, Tertullian, Epiphanius ve Irenaeus gibi şahsiyetlerin yazılarıyla birlikte biz heretik sayılan herkesin bir dizi sert ithamla karşı karşıya kaldığını görürüz.

Ortodoksi sayılmaya başlanan şeyde bile yalnızca İskenderiyeli Clement’i ve Origen’i değil, aynı zamanda Dionysos Aeropagite’i içine alan bir görüşler –üçünün görüşü Hristiyanlıktaki mistik akımların temeli haline gelmişti– spektrumu vardı. Bu mistik ya da Ortodoks gnostik akımlar muhalif görüşleri benimseyen insanların peşine düşmekle ve onları öldürmekle –ya da başka bir söyleyişle muhalifleri hedef haline getirmekle, kötülemekle ve yok etmekle– ilgilenmez, aksine dikkatlerini içeriye yöneltirler ve heresi avının dayandığı özne-nesne dikatomisinin iç aşkınlığını ararlar. Nitekim örneğin, İskenderiyeli Clement ortodoksinin kendi içindeki imkanlarını, en azından sınırlı bir plüralist hoşgörü imkanını genişleterek Ortodoks gnostik bir spiritaliteyi benimsemiş ve desteklemiştir.

Fakat bu erken dönem Hristiyanlıktaki dominant gelenek, sonunda ortodoksi olarak bilinir hale gelen gelenek değildi. Aslında bugün hala, İskenderiyeli Clement’i bile kötüleyen ve dolayısıyla Tertullian, Irenaeus ve Epiphanius’un keskin anti-heretik retorikine borcunu farkında olmadan

onaylayan Roma Katolikliği yazarlarına rastlanabilir.¹ *De Praescriptione Haereticorum*'unda ya da "Kilisenin Her Tür Heretiğe Karşı Buyurucu Kuralı Üzerine"de ("On the Church's Prescriptive Rule Against Heresies of All Kinds") Tertullian yönelttiği kapsamlı suçlamayı işte tam da bu başlıkta somutlaştırır. *Praescriptio* karşı çıkma ya da resmi itiraz anlamına gelen hukuki bir terimdir ve Tertullian pek çok bakımdan, "pagan felsefeden" yararlanarak kendi spiritüel yorumlarını ya da anlayışlarını geliştirenlere legal ya da hukuکی işkence yapma kuralının temelini atar (ch. VII). bölüm 7.

Tertullian'ın anti-heretik yazısıyla ilgili en büyüleyici şey belki de bu yazının Roma hukuk geleneğinden türemiş olmasıdır. Tertullian aslında baştan sona verdiği, Hristiyanlığa yönelik şikayetçi ya da zalim Roma'lı tavrı Hristiyanlığa taşır. Muhtemelen M. S 217 tarihli *Ad Nationes*'te Tertullian, Hristiyanlığı Romalıların suçlamalarından korumaya çalışır; tıpkı M. S. 200 tarihli *Apologia*'sında yaptığı gibi. O, her iki denemesinde de önce Romalıların din değiştirinceye kadar Hristiyanlardan nasıl nefret ettiklerini ve sonra da "daha önce mensup oldukları dinden nasıl nefret ettiklerini" yazar (ch. I). O, Romalıların itirafta bulunmaları için Hristiyanlara nasıl işkence ettiklerini tartışır ve cezayla sonuçlanan zorla itiraftaki ısrarlarını eleştirir. (ch. II). Ancak Tertullian'nın Roma pratiği diye lanetlediği şeyin aslında Ortodoks Hristiyanlığa – *de Praescriptione Haereticorum* gibi eserlerle – absorbe edildiğini ve sonra da "heretikler"e uygulandığını görebiliriz. Tertullian'ın çalışması kendi başına Roma'nın Batılı Hristiyanlığa muhalefetin merkezinden Batılı Hristiyanlığın merkezine dönüştüğü noktayı temsil eder. Hristiyanlık tam da değişme sırasında zulmedilenden zulmedene dönüşmüştür.

¹ Bu tür şahsiyetlerden biri editöryel köşe yazıları bazen İskenderiyeli Clement'e yönelik ithamları içeren Amerikan politika dergisi *Chronicles*'in editörü Thomas Fleming'tir. (Fleming Clement'i vejeteryan bir tür hippie olarak görür)

Ve Hristiyanlık bu değişimle bir tür anti-gnostik yönelim kazanır; asli karakteristikler olarak rasyonalizmi ve tarihselciliği (historicism) benimser. Örneğin, Tertullian kutsal yazıların yalnızca tek bir yorumunun ve yalnızca bir dizi doktrinin sahiden Hristiyan olduğunda ısrar eder ve örneğin Valentinci gnostiklerin spiritüel bilginin akıl ve inançla ulaşılabilir bilgidir daha derin boyutları olduğu iddialarıyla alay eder.² Hristiyanlığın tarihsel doğasında ısrarı görmeye başladığımız metinler bu tür metinlerdir. Tarihsellik ve hukuki akıl yürütme bu gelenekte birincil hale gelir ve biz bunu birkaç yüzyıl sonra (aynı zamanda bir Roma hukukçusu gibi eğitim gören) Hippo'lu Augustine'nin metinlerinde de görürüz. Tertullian ile Augustine arasındaki dönemde biz Ortodoks Hristiyanlığın tek bir doktrinler takımının önceliğinde ve yalnızca muhalif ya da yargılayıcı bir rasyonalizm olarak adlandırabileceğimiz şeyle birleşen tarihsellikte ısrarlı merkezileşmiş bir bürokratik gücün temeli haline geldiğini görüyoruz. Engizisyonun daha sonraki gelişiminin ve müteakip tarihi boyunca Batı Hristiyanlığının başına musallat olan gnostisizme daimi düşmanlığının temelini burada buluyoruz.

Heresi ve Engizisyon

“Heresi” bireysel tercih anlamına gelen masum Grekçe bir kelimenin türevi olsa da, demonik etkiyle ya da kötülükle ilişkili hale gelmiştir. Heresinin demonizasyonu nispeten erken bir dönemde başlamıştır –Tertullian ve Irenaeus’un metinlerinde görebiliriz– fakat ortaçağ dönemiyle birlikte, heresinin kötülükle ya da demonlarla ilişkilendirilmesi özel bir güç kazanmıştır. Heretik, genellikle Ortodoks metinlerde tipik olarak kibirli, sahte sofu, kendi heresisini müdafaasında ketum ve inatçı, yani bütün özelliklerinin ilhamını demonik

² Bkz., Tertullian, *Against the Valentinians*, *The Ante-Nicene Fathers*, Cilt. III.